

اخلاق پوهک

قطب نماي مسير اخلاق و تربيت

بسم الله الرحمن الرحيم

سر شناسه	: انواری نسب، محمدمامین، ۱۳۶۰-
عنوان و نام پدیدآور	: سبک‌های ارتباطی اهل بیت (علیهم‌السلام) در تغییر نگرش / محمدمامین انواری نسب.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه فرهنگی هنری اخلاق و تربیت نبوی قم، انتشارات اخلاق و تربیت، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۲ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۹۴۰۳۴-۳-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۱۴۵] - ۱۵۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: نگرش (روان‌شناسی) - جنبه‌های مذهبی - اسلام Attitude (Psychology) - Religious aspects - Islam
موضوع	: نگرش (روان‌شناسی) - تغییر - جنبه‌های مذهبی - اسلام Attitude change - Religious aspects - Islam
موضوع	: ارتباط بین اشخاص - جنبه‌های مذهبی - اسلام Interpersonal communication - Religious aspects - Islam
رده بندی کنگره	: BP۲۳۲/۶۵
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۴۸۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۳۱۱۶۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیپا

انتشارات اخلاق و تربیت
دانشگاه تهران، مرکز تحقیقات اخلاق و تربیت

سبک‌های ارتباطی اهل بیت (علیهم‌السلام) در تغییر نگرش

مؤلف: محمدمامین انواری نسب

ناشر: انتشارات اخلاق و تربیت

ویراستار و صفحه‌آرا: علی اخروی

نوبت چاپ: اول / بهار ۱۴۰۱

شمارگان: ۵۰ نسخه

شماره مسلسل انتشار: ۵

شماره مسلسل چاپ اول: ۵

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به ناشر است.

قم، بلوار شهید صدوقی، خیابان شهید شهبازی، پلاک ۱۳

مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

تلفن: ۰۲۵-۳۲۹۳۵۰۷۸ داخلی ۱۶۳

همراه: ۰۹۹۴۱۱۸۷۷۲۷

سبک‌های ارتباطی اهل بیت علیهم‌السلام در تغییر نگرش

محمد امین انواری نسب

انتشارات اخلاق و تربیت
واحد به مؤسسه فرهنگی هنری اخلاق و تربیت، نویسنده

سال ۱۴۰۱

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱۳
مقدمه.....	۱۵

فصل اول ارتباط و سبک‌های ارتباطی

۱-۱. مفاهیم پایه.....	۲۱
۱-۱-۱. سبک.....	۲۱
۲-۱-۱. ارتباط.....	۲۱
۳-۱-۱. سبک ارتباطی.....	۲۲
۲-۱. جایگاه ارتباط در تعامل اجتماعی.....	۲۲
۳-۱. انواع ارتباط.....	۲۴
۱-۳-۱. ارتباط کلامی.....	۲۴
۲-۳-۱. ارتباط غیرکلامی.....	۲۴
۴-۱. ویژگی‌های ارتباط.....	۲۴
۵-۱. ابعاد ارتباط.....	۲۵
۱-۵-۱. ارتباط با خود.....	۲۵
۲-۵-۱. ارتباط با دیگران.....	۲۷
۳-۵-۱. ارتباط با طبیعت.....	۲۸
۴-۵-۱. ارتباط انسان با خالق.....	۲۹

- ۶-۱. نظریه‌ی سبک‌های تربیتی ۳۰
- ۱-۶-۱. نظریه تبادل اجتماعی ۳۰
- ۲-۶-۱. نظریه برابری (تساوی حقوق) ۳۱
- ۳-۶-۱. نظریه زیستی اجتماعی ۳۲
- ۴-۶-۱. نظریه نفوذ اجتماعی ۳۲
- ۷-۱. تفاوت مدل، نظریه و سبک ۳۳
- ۸-۱. مدل‌های ارتباطی ۳۳
- ۱-۸-۱. مدل‌های خطی ۳۳
- ۲-۸-۱. مدل‌های تعاملی ۳۴
- ۳-۸-۱. مدل‌های تبادلی ۳۴
- ۹-۱. سبک‌های ارتباطی ۳۵
- ۱-۹-۱. طبقه‌بندی سبک‌های ارتباطی ۳۸
- ۱-۱-۹-۱. سبک‌های ارتباطی مارکوس ۳۸
- ۱-۱-۱-۹-۱. سبک پرخاشگر ۳۸
- ۲-۱-۱-۹-۱. سبک قاطع ۳۹
- ۳-۱-۱-۹-۱. سبک سلطه‌گر ۳۹
- ۴-۱-۱-۹-۱. سبک منفعل ۳۹
- ۲-۱-۹-۱. سبک‌های ارتباطی نورتون ۴۱
- ۱-۲-۱-۹-۱. سبک غالب ۴۱
- ۲-۲-۱-۹-۱. سبک نمایشی ۴۲
- ۳-۲-۱-۹-۱. سبک جنجالی ۴۲
- ۴-۲-۱-۹-۱. سبک متحرک ۴۲
- ۵-۲-۱-۹-۱. سبک تأثیرگذار ۴۲
- ۶-۲-۱-۹-۱. سبک راحت ۴۳
- ۷-۲-۱-۹-۱. سبک آزاد ۴۳
- ۸-۲-۱-۹-۱. سبک دوستانه ۴۳
- ۹-۲-۱-۹-۱. سبک دقیق ۴۳
- ۳-۱-۹-۱. سبک‌های ارتباطی دوریس، باکر پیپر ۴۴
- ۱۰-۱. آثار مربوط به سبک‌های ارتباطی اهل بیت علیهم‌السلام ۴۵

۴۷	۱-۲. مقدمه
۴۷	۲-۲. نگرش
۴۸	۳-۲. مفاهیم مرتبط با نگرش
۴۸	۱-۳-۲. عقاید و باورها
۴۸	۲-۳-۲. نقش
۴۸	۳-۳-۲. رغبت و علاقه
۴۹	۴-۳-۲. انگیزه
۴۹	۵-۳-۲. ارزش
۴۹	۶-۳-۲. واقعیت
۴۹	۴-۲. مؤلفه‌های نگرش
۵۰	۵-۲. مشخصات هر یک از مؤلفه‌ها
۵۰	۱-۵-۲. شدت و جهت
۵۱	۲-۵-۲. تکرار یا درجه پیچیدگی
۵۱	۶-۲. ویژگی‌های نگرش
۵۱	۱-۶-۲. سازه فرضی
۵۱	۲-۶-۲. معطوف به موضوع
۵۲	۳-۶-۲. سمت‌گیری
۵۲	۴-۶-۲. پیوستگی یا تناقض
۵۲	۵-۶-۲. تناسب سطح
۵۳	۷-۲. انواع نگرش
۵۳	۸-۲. دیدگاه‌های نظری در تکوین نگرش
۵۳	۱-۸-۲. دیدگاه اول
۵۳	۲-۸-۲. دیدگاه دوم
۵۴	۳-۸-۲. دیدگاه سوم
۵۴	۱-۳-۸-۲. دسته شناختی
۵۵	۲-۳-۸-۲. دسته انگیزشی
۵۶	۳-۳-۸-۲. دسته ژنتیک

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

- ۹-۲. تغییر - درس ۵۷
- ۱۰-۲. الگوهای تغییر نگرش ۵۷
- ۱-۱۰-۲. الگوی یادگیری تغییر نگرش ۵۸
- ۱-۱-۱۰-۲. نظریه محرک-پاسخ ۵۸
- ۲-۱-۱۰-۲. نظریه محرک پاسخی هاوُلند ۵۹
- ۱-۲-۱-۱۰-۲. منبع (پیام‌رسان) ۵۹
- ۲-۲-۱-۱۰-۲. ویژگی‌های پیام ۶۰
- ۳-۲-۱-۱۰-۲. زمینه ۶۰
- ۴-۲-۱-۱۰-۲. شخصیت دریافت‌کننده پیام ۶۱
- ۳-۱-۱۰-۲. نظریه مشوق‌ها و تعارض‌ها ۶۱
- ۲-۱۰-۲. الگوی شناختی تغییر نگرش ۶۲
- ۱-۲-۱۰-۲. نظریه تعادل ۶۲
- ۲-۲-۱۰-۲. نظریه توافق ۶۲
- ۳-۲-۱۰-۲. نظریه قضاوت اجتماعی ۶۳
- ۴-۲-۱۰-۲. نظریه همسازی شناختی ۶۴
- ۵-۲-۱۰-۲. نظریه‌های متقاعدسازی ۶۵
- ۶-۲-۱۰-۲. الگوی قطعی-احتمالی (ELM) ۶۵
- ۷-۲-۱۰-۲. الگوی نظام دار-اکتشافی ۶۶
- ۳-۱۰-۲. الگوی کارکردی تغییر نگرش ۶۶
- ۱۱-۲. موانع تغییر نگرش ۶۹
- ۱۲-۲. راهبردهای شکل‌گیری نگرش و تغییر نگرش در منابع اسلامی ۷۱
- ۱۳-۲. ارتباط و تغییر نگرش ۷۵

فصل سوم

سبک‌های ارتباطی اهل بیت علیهم‌السلام

- ۱-۳. مقدمه ۷۷
- ۲-۳. پیش‌فرض‌های سبک ارتباطی اهل بیت علیهم‌السلام ۷۷
- ۱-۲-۳. مخاطب شناسی ۷۷
- ۱-۱-۲-۳. توجه به میزان آگاهی و فهم مخاطب ۷۹
- ۲-۱-۲-۳. توجه به حالات روحی و عاطفی مخاطب ۷۹

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

- ۸۰..... ۳-۱-۲-۳. متناسب بودن با سن سب
- ۸۱..... ۴-۱-۲-۳. متناسب بودن با زمان
- ۸۲..... ۵-۱-۲-۳. در نظر گرفتن باورهای مذهبی فرد
- ۸۲..... ۶-۱-۲-۳. تناسب با زبان مخاطب
- ۸۳..... ۲-۲-۳. توجه به تفاوت‌های فردی
- ۸۴..... ۳-۲-۳. سهولت در بیان
- ۸۴..... ۴-۲-۳. اخلاق‌مداری
- ۸۴..... ۱-۴-۲-۳. یکرنگی
- ۸۵..... ۲-۴-۲-۳. تکریم مخاطب
- ۸۵..... ۳-۴-۲-۳. قاطعیت
- ۸۶..... ۳-۳. انواع سبک‌های ارتباطی اهل بیت علیهم‌السلام
- ۸۶..... ۱-۳-۳. سبک ارتباطی انگیزش‌محور
- ۸۸..... ۱-۱-۳-۳. تقویت‌کننده‌های مثبت
- ۸۸..... ۲-۱-۳-۳. نقش انگیزشی تنبیه
- ۸۹..... ۳-۱-۳-۳. ارائه الگو
- ۹۰..... ۴-۱-۳-۳. طرح سؤال
- ۹۳..... ۲-۳-۳. سبک ارتباطی عینی‌سازی
- ۹۴..... ۱-۲-۳-۳. تصویر آفرینی
- ۹۵..... ۲-۲-۳-۳. اصول تصویر آفرینی در روایات اهل بیت علیهم‌السلام
- ۹۶..... ۱-۲-۲-۳-۳. جسمانی کردن (تجسیم)
- ۹۶..... ۲-۲-۲-۳-۳. شخصیت دادن به پدیده‌ها
- ۹۷..... ۳-۲-۲-۳-۳. تخیل
- ۹۸..... ۳-۲-۳-۳. روش‌های تصویر آفرینی در روایات اهل بیت علیهم‌السلام
- ۹۸..... ۱-۳-۲-۳-۳. روش بلاغی
- ۱۰۱..... ۲-۳-۲-۳-۳. روش نمایشی
- ۱۰۳..... ۳-۳-۲-۳-۳. روش داستانی
- ۱۰۴..... ۳-۳-۳. سبک ارتباطی اقناعی
- ۱۰۵..... ۱-۳-۳-۳. اقناع در سیره اهل بیت علیهم‌السلام
- ۱۰۶..... ۱-۱-۳-۳-۳. اقناع و مقبولیت منبع پیام
- ۱۰۷..... ۲-۱-۳-۳-۳. جذابیت و اعتبار منبع

۳-۳..... سبک ارتباطی و تأکید

۱۰۸..... استدلال. ۴-۱-۳-۳-۳

۱۰۸..... سبک ارتباطی تأکیدی. ۴-۳-۳

۱۰۹..... تأکید در روایات اهل بیت علیهم السلام. ۱-۴-۳-۳

۱۱۰..... تأکید با تکرار محتوای مدنظر. ۱-۱-۴-۳-۳

۱۱۰..... تأکید از حیث هیئت. ۲-۱-۴-۳-۳

۱۱۰..... تکرار ادوات تهدید. ۱-۲-۱-۴-۳-۳

۱۱۱..... نفرین مؤکد. ۲-۲-۱-۴-۳-۳

۱۱۱..... سوگند دادن های مکرر. ۳-۲-۱-۴-۳-۳

۱۱۲..... تکرار دعای مبهم. ۴-۲-۱-۴-۳-۳

۱۱۲..... سبک ارتباطی واکنشی. ۵-۳-۳

۱۱۳..... ضرورت دشمن شناسی در جهت واکنش به موقع و مناسب. ۱-۵-۳-۳

۱۱۴..... واکنش های اهل بیت علیهم السلام. ۲-۵-۳-۳

۱۱۴..... واکنش آرام. ۱-۲-۵-۳-۳

۱۱۴..... تحدی. ۱-۱-۲-۵-۳-۳

۱۱۵..... خنثی کردن تبلیغات انحرافی. ۲-۱-۲-۵-۳-۳

۱۱۵..... مدارا. ۳-۱-۲-۵-۳-۳

۱۱۵..... واکنش ارعابی. ۲-۲-۵-۳-۳

۱۱۶..... هشدار به عذاب های دنیوی. ۱-۲-۲-۵-۳-۳

۱۱۶..... هشدار به عذاب های اخروی. ۲-۲-۲-۵-۳-۳

۱۱۷..... واکنش خطابی بالعن و تحقیر. ۳-۲-۵-۳-۳

۱۱۷..... واکنش خطابی با تحقیر. ۱-۳-۲-۵-۳-۳

۱۱۹..... واکنش خطابی بالعن. ۲-۳-۲-۵-۳-۳

۱۲۰..... واکنش نظامی. ۴-۲-۵-۳-۳

فصل چهارم

تکنیک‌های مستخرج

۴-۱. مقدمه ۱۲۵

۴-۲. تکنیک گام به گام ۱ ۱۲۵

۴-۳. تکنیک گام به گام ۲ ۱۲۶

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

۴-۴. تکنیک غرور...	۱۲۷
۴-۵. تکنیک حساسیت‌زدایی...	۱۲۸
۴-۶. تکنیک شرطی‌سازی کنشی...	۱۲۸
۴-۷. تکنیک انعکاس محتوا...	۱۲۹
۴-۸. تکنیک انعکاس احساسات...	۱۲۹
۴-۹. تکنیک تداعی معانی...	۱۳۰
۴-۱۰. تکنیک مجاورت...	۱۳۱
۴-۱۱. تکنیک نشان دادن مهارت در مورد نتایج مثبت...	۱۳۱
۴-۱۲. تکنیک پیش‌پرداخت...	۱۳۲
۴-۱۳. تکنیک پرداخت دین...	۱۳۲
۴-۱۴. تکنیک تلافی...	۱۳۳

فصل پنجم

سبک ارتباط و تغییر نگرش در یک نگاه

۵-۱. مقدمه...	۱۳۵
۵-۲. عدم لزوم تغییر رفتار...	۱۳۶
۵-۳. تغییر نگرش محور اصلی سبک‌ها...	۱۳۷
۵-۴. پیش‌فرض‌ها...	۱۳۷
۵-۵. خلاصه سبک‌های ارتباطی اهل بیت (علیهم‌السلام)...	۱۳۷
۵-۶. وجه تمایز اثر...	۱۴۲
۵-۷. تفاوت بنیادین با سبک‌های ارتباطی در روان‌شناسی...	۱۴۳

فهرست منابع

منابع فارسی...	۱۴۵
کتاب‌ها...	۱۴۵
پایان‌نامه‌ها...	۱۵۰
مقاله‌ها...	۱۵۱
منابع عربی...	۱۵۱
منابع لاتین...	۱۵۲

پیش‌گفتار

آموزه‌های اسلامی فرصت زندگی خوب و متعالی را برای انسان‌ها ایجاد کرده است. در طول تاریخ، اسلام‌شناسان بسیاری در راه تبیین آموزه‌های اسلامی، متناسب با نیازهای جامعه تلاش کردند. با این وجود انقلاب اسلامی، فرصت ویژه‌ای را در اختیار دانشمندان علوم اسلامی قرار داد تا آموزه‌های ناب را از دریای معارف قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام استخراج کنند و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار دهند. در این راستا یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها، تدوین و ترویج علوم انسانی با رویکرد اسلامی است و امروزه بسیاری از دانشمندان و اسلام‌شناسان دغدغه تدوین علوم انسانی با رویکرد اسلامی دارند.

مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیش از یک دهه است که در راستای توسعه اخلاق و روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد اسلامی، فعالیت‌های مستمر آموزشی و پژوهشی دارد. در این بستر، با همت اساتید، پژوهشگران و دانش‌پژوهان، پژوهش‌های بنیادین و کاربردی بسیاری در جهت توسعه اخلاق، روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد اسلامی انجام شده است. مؤسسه اخلاق و تربیت در نظر دارد این آثار را به زیور طبع آراسته کند و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار دهد.

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

کتاب پیش رو، نمونه‌ای از این آثار است که با تلاش پژوهشگر ارجمند آقای محمدمین انواری نسب نگارش یافته است. هدف اصلی کتاب ارائه محتوای کاربردی در باب سبک‌های ارتباطی اهل بیت علیهم‌السلام در تغییر نگرش به مخاطبان است. معاونت پژوهش، توفیق روزافزون پژوهشگر محترم این اثر را از خداوند متعال خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

مقدمه

نگرش و تغییر نگرش از موضوعات مهم در حوزه روان‌شناسی است. نگرش‌ها بر افکار اجتماعی تأثیر می‌گذارند و به عنوان طرح ذهنی عمل می‌کنند. به عبارت دیگر، نگرش‌ها چارچوب‌های شناختی اطلاعات را در مورد مفاهیم، موقعیت‌ها و حوادث، سازمان‌دهی و نگهداری می‌کنند، و بر فرایند رفتار تأثیر می‌گذارند؛ لذا از اهمیت خاصی برخوردارند.^۱ همچنین نگرش‌ها مؤلفه اساسی فردیت هر انسان به شمار می‌روند و به دلیل نقش و اهمیت فراوانی که در حیات سیاسی و اجتماعی و شغلی انسان‌ها و رابطه تنگاتنگی که با رفتار دارند جایگاه خاصی را در مطالعات روان‌شناختی و اجتماعی پیدا کرده‌اند.^۲ علاوه بر این به لحاظ اهمیتی که در زندگی افراد دارند برخی از صاحب‌نظران، موضوع اصلی روان‌شناسی اجتماعی را «نگرش» می‌دانند. بخشی از اهمیت نگرش به خاطر حیاتی بودن درک رفتار اجتماعی است و بخش دیگر، مبتنی بر این فرض است که نگرش‌ها تعیین‌کننده رفتارها هستند. این فرض به طور ضمنی بر این دلالت دارد که با تغییر نگرش‌های افراد، می‌توان رفتارهای آنان را تغییر داد.^۳ در روان‌شناسی الگوهایی برای تغییر نگرش ذکر کرده‌اند که این الگوها عبارت‌اند از: الگوهای یادگیری^۴ شامل نظریه‌های

۱. آذربایجانی و همکاران، روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، ص ۱۴۸.

۲. بوهنر و ونک، نگرش و تغییر نگرش، ص ۱۶.

۳. کریمی، نگرش و تغییر نگرش، ص ۵.

تعدادل، توافق^۴، قضاوت اجتماعی^۵ و همسازی شناختی^۶ و الگوی کارکردی^۷.

۱۳. فرهنگی، صفرزاده و فارمی، نظریه‌های ارتباطات انسانی، ص ۷۱.

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

نمی‌توان آن را صرفاً سبک‌ساز و سبک‌گرا و بی‌سبب و بی‌مطلب و شناخت روحیات مخاطب و سخن گفتن متناسب با آن روحیات را نادیده گرفت؛ چراکه چنین اموری نقشی بسزا در اقناع و تغییر نگرش دارد. به‌عنوان نمونه در خطبه فدکیه حضرت زهرا (علیها السلام) انگیزش‌محور بودن سبک ارتباطی را به‌خوبی می‌توان به دست آورد به‌طوری که مخاطبین سخت تحت تأثیر قرار گرفته و حتی خلیفه اول حضرت را مورد تصدیق قرار داد. با توجه به این مسأله که سبک‌های ارتباطی در روان‌شناسی در جهت کسب منافع فردی و سودمحوری است^۱ از این حیث تفاوتی بنیادین با سبک‌های ارتباطی اهل بیت (علیهم السلام) دارند لذا در این اثر، نویسنده با مراجعه به متون دینی به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که اهل بیت (علیهم السلام) از چه سبک‌های ارتباطی برای تغییر نگرش مخاطبان استفاده می‌کرده‌اند؟

اهمیت این موضوع زمانی بیشتر مشخص می‌شود که نیاز انسان در عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی به ارتباط مفید با دیگران مورد توجه قرار گیرد. ارتباط زمانی مفید و سازنده خواهد بود که بتوان در پرتو آن، نگرش‌های غلط مخاطب را نسبت به موضوع موردگفتگو اصلاح کرد و آن را تغییر داد. بدیهی است که آشنایی با سبک‌های تغییر نگرش می‌تواند ما را در دستیابی به این مهم یاری رساند. همچنین در عصر حاضر کانال‌های مختلف ارتباطی از قبیل رسانه‌ها، فیلم‌ها، شبکه‌های مجازی، سخنرانی‌ها در تلاش‌اند که با بهره‌گیری از اسلوب‌های مختلف روان‌شناسی، عواطف، احساسات و رفتار مخاطب را تحت تأثیر قرار دهند تا به این وسیله، اندیشه‌ها و افکار اشخاص را عوض کنند.^۲ زیرا نگرش‌ها هرگاه به باور عمومی تبدیل شوند، شرایط و وضعیت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه را تعیین خواهند کرد که آن نیز به نوبه خود بر زندگی افراد درون جامعه تأثیر خواهد گذاشت.^۳

به همین خاطر است که در جنگ نرم مهم‌ترین و اصلی‌ترین هدف، ایجاد تغییر و دگرگونی در باورها و اعتقادات جامعه می‌باشد. اعتقادات و باورها اساس حرکت یک

۱. وایر، روش‌های برقراری رابطه با دیگران (روان‌شناسی روابط بین فردی).

۲. عیسی زاده، قرآن و راه‌های مقابله با جنگ نرم.

۳. بوهنر و ونک، نگرش و تغییر نگرش، ص ۱۸.

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

جامعه با بررسی سیر تاریخی بر اساس پوریت و سیر تاریخی زندگی اش جهت می‌دهد. بنابراین اگر کسانی بخواهند در مسیر حرکت یک ملت و جامعه خلل یا تغییری ایجاد کنند باید به سراغ تغییر باورها و اعتقادات آنان بروند. لذا چنانچه دشمنان یک ملت با جنگ نرم بتوانند در باورها و اعتقادات یک ملتی رسوخ کرده و با ایجاد شک و تردید آن باورها و اعتقادات را مخدوش و متزلزل کنند، زمینه‌ها و بسترهای لازم برای هدف بعدی، یعنی ایجاد تغییر در چگونگی فکر کردن و اندیشیدن در حوزه‌های گوناگون فراهم می‌شود.^۱ همچنین رفتارهای یک جامعه مبتنی بر اعتقادات باورها و چگونگی فکر کردن و اندیشیدن افراد آن جامعه می‌باشد. با تغییرات اساسی در این مبانی، مدل‌های رفتاری در حوزه‌های گوناگون تغییر می‌کند در واقع مدل‌های رفتاری در هر جامعه‌ای بر اساس نوع باورها و اعتقادات و چگونگی فکر و اندیشه در آن جامعه شکل می‌گیرد. بدیهی است که با تغییر هر نوع باور و اندیشه‌ی مدل‌های رفتاری جدید بر اساس باورها و افکار جدید جایگزین مدل‌های قبلی می‌گردد.^۲

از طرفی با توجه به قابلیت ارتباطی عصر حاضر، که بیشتر از هر زمانی وسایل ارتباطی در اختیار افراد قرار گرفته است، نگرش‌ها و ارزش‌ها نیز بیشتر در معرض تحریف قرار گرفته‌اند. ما نیز برای بهره‌مندی از این قابلیت ارتباطی در فضای موجود نیازمند به‌کارگیری سبک‌های صحیح ارتباطی در جهت تغییر نگرش افراد، و اصلاح ارزش‌ها و رسیدن به اهداف ناب اسلامی هستیم. از این رو بررسی سبک‌های ارتباطی اهل بیت (علیهم‌السلام) به عنوان هادیان بشریت ضروری به نظر می‌رسد. چراکه آگاهی از رفتار معصوم و بررسی آن دارای بهره‌نظری و بهره‌عملی می‌باشد. بهره‌نظری رفتار معصومان در کشف خوبی و بدی عمل است؛ یعنی ملاحظه رفتار معصوم، معرفت ما را به نیک و بد رفتارها افزایش می‌دهد، قدرت تشخیص ما را افزایش می‌دهد و ما را با حسن و قبح عمل آشنا می‌سازد. بهره‌عملی رفتار معصومان نیز در اقتدا و تأسی به آن آشکار می‌شود. ملاحظه رفتار معصوم ما را به عمل تشویق می‌کند، انگیزه ما را می‌افزاید و به الگویی کارآمد در زندگی فردی و جمعی ما تبدیل می‌شود. بنابراین، تحقیق و پژوهش در زمینه سیره رفتاری معصومین (علیهم‌السلام) در

۱. رنجبران، جنگ نرم، ص ۳۳.

۲. همان، ص ۳۴.

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

ارتباط با مخالفان را سه سبک تربیتی می‌توان بر سه سبک ارتباطی و تربیتی ویژه‌ای برخورداری است. چراکه با فراگیری سبک‌های ارتباطی ایشان به عنوان الگوهای جامعه، و به‌کارگیری این سبک‌ها در تعاملات و ارتباطات می‌توان نقش مهمی در تغییر نگرش‌ها در جامعه کنونی، ایفا کرد و به‌نوعی این رسالت را در عصر ارتباطات ادامه داد.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از زحمات دکتر محمدصادق شجاعی، دکتر جعفر جدیری، دکتر وحید مهدوی‌مهر که بنده را در به‌ثمر رسیدن این نهال یاری نمودند، تشکر و قدردانی نمایم.

امید است این تلاش ناچیز مرضی رضای حضرت حق و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام قرار گیرد. **إن شاء الله**

فصل اول ارتباط و سبک‌های ارتباطی

۱-۱. مفاهیم پایه

برای شناخت دقیق‌تر مفهوم سبک ارتباطی معصومین علیهم‌السلام در تغییر نگرش ابتدا باید مفاهیم این گزاره را مورد بررسی قرار دهیم.

۱-۱-۱. سبک

لغت‌نامه هریتیج^۱ واژه style را از طریق انگلیسی میانه به واژه فرانسوی stile و سپس به واژه stilus می‌رساند. سبک، هر نحوه متمایز و قابل تشخیصی است، که یک فعل بدان نحوه انجام می‌گیرد، یا یک اثر تصنعی بدان نحوه ساخته یا قرار است بدان نحو انجام شود یا ساخته شود. در این تعریف سبک به پدیده‌ای اشاره دارد که به‌طور برجسته‌ای قابل مشاهده یا قابل استنتاج از مشاهده است.^۲

۱-۱-۲. ارتباط

ارتباط در لغت به معنای ربط دادن، بر بستن، بستگی، پیوند، پیوستگی و رابطه است.^۳ در فرهنگ لغت وبستر Communication عمل ارتباط برقرار کردن تعریف و از معادل‌هایی

1. Heritage.

۲. سوئل و رسی، از سبک تا سبک زندگی: قیاسی با تاریخ هنر، فصلنامه فرهنگی اجتماعی علم زندگی، سال اول، شماره دوم.

۳. معین، فرهنگ فارسی معین، ص ۵۵.

۱-۱-۳. سبک ارتباطی

۱-۲. جایگاه ارتباط در تعامل اجتماعی

۱. محسنیان راد، ارتباط شناسی، ص ۴۱.

۲. کریمی، روان شناسی اجتماعی، ص ۴۹.

3. Communication style.

۴. فرهنگم، صف‌زاده و فارمی، نظریه‌های ارتباطات انسانی، ص ۷۱.

۵. مرادی، اقناع سازی و ارتباطات اجتماعی، ص ۲۵.

گرچه ارتباطات بین انسان‌ها از بزرگ‌ترین دستاوردهای بشر به شمار می‌رود، ولی همین انسان به‌طور معمول قادر به ایجاد ارتباطات مناسب و درست نیست. یکی از اصول خلاف انتظار تمدن مدرن امروزی، آن است که باوجود پیشرفت‌های شگرف بشر در جنبه‌های سخت‌افزاری ارتباطات که ورای تصور است، بیشتر افراد در ایجاد ارتباط نزدیک و رودررو دچار مشکل می‌شوند.^۲ ارتباطات بی‌روح که باعث شکاف بین انسان‌ها شده است، چیزی است که در تمام شئون زندگی و در تمامی طبقات جامعه مشاهده می‌شود. تنهایی، مشکلات خانوادگی، نارسایی‌های شغلی، ناخشنودی، فشارهای روانی، بیماری‌های روانی و حتی مرگ، دست‌آورد چنین ارتباطاتی است. افزون بر انزوا و دل‌مردگی ناشی از آن، شکاف بین انسان‌ها نیز از اهم مشکلات جامعه آسیب‌دیده کنونی ماست.^۳ دانش و مهارت برقراری روابط انسانی بسیار گران‌بها، ارزشمند و درعین‌حال بسیار کاربردی است. همچنین باید در نظر داشت که روابط بین‌فردی بخشی مهم از فرهنگ عمومی است؛ و چگونگی تعامل انسان‌ها با یکدیگر در محیط اجتماعی، نشان‌گر میزان رشد فرهنگی جامعه است. همچنین اصلاح و تقویت فرهنگ روابط اجتماعی، نیازمند دانش، مهارت‌های روابط انسانی و آموزش به عموم مردم است. بنابراین هرچه دانش، تجربه و مهارت افراد در روابط انسانی بیشتر باشد،

۳. همان، ص ۵.

ارتباط در یک تقسیم‌بندی به ارتباط کلامی و غیرکلامی تقسیم می‌شود که هرکدام به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرد.

ارتباط کلامی به نوعی از ارتباط گفته می‌شود که به وسیله گفتار و کلام صورت می‌گیرد. زبان در ارتباط کلامی نقش عمده را داشته و اکثر تعاملات با دیگران مستلزم استفاده از زبان است.^۲

ارتباط غیرکلامی، ارتباطی است که بر اساس آن اطلاعاتی از طریق رفتار و علائم غیرکلامی منتقل می‌شود و ما تفسیری برای آن داده‌ها ارائه می‌دهیم.^۳ اصطلاح غیرکلامی در مفهوم دقیق آن به معنی غیر زبان است؛ بنابراین ارتباط غیرکلامی، تمامی نشانه‌ها و علاماتی را در برمی‌گیرد که معنا را از طریق غیر از زبان منتقل می‌کنند.^۴

ارتباط دارای ویژگی‌هایی است که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود:

الف) ارتباط، یک فرایند است. ارتباط فرایند ارسال و دریافت پیام است. برای برقراری ارتباط باید حداقل دو نفر در سلسله رویدادهایی مستمر و پویا درگیر شوند که طی آن هر یک، تحت لوای نظام تعیین‌کنندگی متقابل، بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند.^۵

۵. هارچی و همکاران، مهارت‌های اجتماعی در ارتباطات میان فردی، ص ۲۱.

۶. ناعمی، روان‌شناسی آموزشی مهارت‌های ارتباط و زبان، ص ۲۹.

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

تصمیم‌گیری. سرسبز و سرسبز می‌پرورند. بر اساس این تربیت. هر فردی، با خود ارتباط برقرار می‌سازد و آن عبارت است از اینکه: جریان تفهیم و تفاهم را در درون خود انجام می‌دهد، که یک نوع ارتباط درونی است. ارتباط با خود، دربرگیرنده مشکلات درونی یا حل تعارضات درونی فرد است. این ارتباط علاوه بر برنامه‌ریزی برای آینده، عملکرد عاطفی و ارزیابی خود و دیگران و روابط میان خود و دیگران را مورد توجه و محور اصلی بحث و گفتگو قرار می‌دهد. این ارتباط کاملاً باید شناخته شود، زیرا مبنایی برای ارتباطات بعدی است.^۱

رابطه انسان با خود، مهم‌ترین و اصلی‌ترین نوع رابطه است؛ زیرا چگونگی کیفیت آن، بر سایر انواع رابطه انسانی تأثیر مستقیمی می‌گذارد. وقتی حال فرد خوب است و از خود رضایت دارد، خطای احتمالی فرزند، دوست یا همکار خود را نادیده می‌گیرد، اما وقتی حال فرد خوب نیست، بی‌حوصلگی مانع از صحبت کردن و ارتباط برقرار کردن می‌شود. دستیابی به راه حل مشکلات انسان، نیازمند دستیابی به انواع عالی آگاهی است. این آگاهی را باید درون خویش جستجو کرد. رونالد لینگ^۲ در این باره گفته است:

بشر نسبت به قابلیت‌های درونی خویش بیگانه مانده است. این از خود بیگانگی، مسأله‌ای است بسیار بنیادین و آگاهی بر آن می‌تواند نقطه آغازی باشد تا درباره چشم‌انداز زندگی کنونی بشر و روابط انسانی به طور جدی بیندیشیم. تفکر ما با تحلیل پدیده‌ها به تصمیم‌سازی می‌پردازد و این تصمیم‌ها منشأ رفتار می‌شوند.^۳

اسلام بیش از سایر فرهنگ‌ها به خود توجه کرده است، تا آنجا که هزینه و وقت زیادی را حتی در مورد نگران بودن نسبت به خود اختصاص داده، و خود در مرکز تعالیم اسلامی قرار گرفته است. چنانچه ارتباط از طریق تأمل در خود (انسان)، هم دربرگیرنده تأمل در بعد جسمانی و طبیعی و هم تأمل در بعد روحی و قوای نفسانی است. ارتباط با خود یک مجموعه ارتباطی فرا اجتماعی است. انسان‌ها دارای توانایی خارق‌العاده‌ای برای فکر کردن درباره خودشان و نیز چگونگی تعریف کردن دنیا و فکر کردن به گذشته، حال و

۱. فرهنگی، ارتباطات انسانی، ج ۱، ص ۲۲.

2. Ronald ling.

۳. عبداللہی، ظرافت‌های رفتار در روابط انسانی، ص ۶۷.

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

آینده خود هستند... این ارتباط به سر بر سر رسیدن به سبب و علل ارتباط برقرار کردن باشد. انسان به دلیل داشتن تصویری از خود، قادر به فکر کردن، درباره برخوردها و رفتارش با دیگران است. مهم‌ترین شکل ارتباط انسان با خود، خودشناسی است. انسان با تمایلی که برای شناخت همه چیز دارد، میل دارد خودش را نیز بشناسد. بدون شناخت خویش، شناختی که انسان درباره چیزهای دیگر دارد، ناقص است؛ زیرا شناخت چیزی بدون شناختن کسی که آن را می‌شناسد، شناختی ناقص است و شناختن کسی که می‌شناسد همانا شناختن خویش است. خودشناسی برای انسان مطلوب و مهم است نه فقط به خاطر خود آن، بلکه به عنوان شرطی که بدون آن نمی‌توان هیچ شناخت دیگری را به طور انتقادی، توجیه و به طور مطمئن بنا کرد. خودشناسی در اینجا به معنای شناخت از توانایی‌های دانش، فکر، درک و یا عقل او است.^۱

۱-۵-۲. ارتباط با دیگران

ارتباط میان فردی، همان ارتباط انسان با هم‌نوع است، که در قالب: گفتگو، مصاحبه و یا مذاکره صورت می‌گیرد. این ارتباط، فراگرد تفهیم و تفاهم و تسهیم معنی بین یک شخص و انسان‌های دیگر (حداقل یک نفر دیگر) است؛ این ارتباط نیز مانند ارتباط با خود به دلایل گوناگون مانند: حل مسائل و مشکلات خود با دیگران، رفع تضادها و تعارضات، رد و بدل کردن اطلاعات، درک بهتر خود، رفع نیازهای اجتماعی؛ مانند نیاز تعلق به گروه و جمع، دوست داشتن و دوست داشته شدن به وقوع می‌پیوندد. علاوه بر موارد فوق، موارد بسیار زیاد دیگری وجود دارند که لزوم ارتباط با دیگران را برای هر انسانی محقق می‌سازند. این ارتباط به صور مختلف در زندگی روزمره هر انسانی خود را نشان می‌دهد. آمدن فرد دیگری به محدوده ارتباطی هر انسان، فراگرد ارتباطی را پیچیده‌تر می‌کند.^۲ خداوند در قرآن کریم به ارتباط انسان‌ها با یکدیگر فرمان داده است «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا».^۳ مراد از «رابطوا» ارتباط مسلمانان با یکدیگر است.^۴

۱. کاویانی، روان‌شناسی در قرآن، ص ۱۶۹.

۲. فرهنگی، ارتباطات انسانی، ص ۲۴.

۳. آل عمران، ۲۰۰.

۴. کاویانی، روان‌شناسی در قرآن، ص ۱۸۰.

ارتباط با طبیعت از اهمیت شایان توجهی برخوردار است که نمی‌توان به‌سادگی از آن گذشت. به‌عنوان نمونه استخراج نفت از زمین توسط انسان و به‌کارگیری آن، حاکی از ارتباط با طبیعت است. بخشی از ادبیات و تخیل و آفرینش‌های هنری، وابسته به طبیعت است. توجه به طبیعت به‌عنوان آیه خداوند و نقش ارتباط با طبیعت در شناخت خود، تعالی توسعه و معنویت انسان، اجتناب‌ناپذیر است. نوعی از ارتباط انسان با طبیعت، تسلط انسان بر طبیعت است که سبب تولید علوم طبیعی شده است.^۱ و در قرآن پدیده‌های طبیعی و ارتباط درست با آنها، سبب هدایت انسان بیان شده است.^۲ انسان باید بر نیروهای طبیعی، سیطره و غلبه یابد و آنها را در تسخیر خود درآورد و در جهت منافع خود سوق دهد. این نگرش به طبیعت که تا حد زیادی، نزدیک به نگرش قرآن در ارتباط انسان با طبیعت است، ریشه در شناخت طبیعت، ارزش دادن به علوم طبیعی و تکنولوژی برای کنترل طبیعت دارد. مؤید این دیدگاه، این آیات است:

وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَ سَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَ ءَاتَاكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ؛^۳

و خورشید و ماه را که همواره با برنامه‌ای حساب‌شده در کار هستند، رام شما نمود و شب و روز را نیز مسخر شما ساخت و از هر چیزی که به سبب نیازتان به آن از او خواستید، به شما عطا کرد.

در یک جمع‌بندی باید گفت که بدون محیط پیرامونی، هیچ ارتباطی صورت نمی‌گیرد.^۴ اهمیت ارتباط با طبیعت، هنگامی روشن‌تر می‌شود که بدانیم در کلام نورانی حضرت نبی اکرم ﷺ، طبیعت «مادر انسان» خوانده شده است.^۵ زمین در نگاه دینی مانند مادر، مقدس است؛ چون امین خداوند است و کارهای نیک و بد انسان را به او گزارش می‌دهد. روشن است که نگاه مادرانه به طبیعت که پیامبر آن را به پیروانش

۱. «أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً» (لقمان، ۲۰)

۲. کاویانی، روان‌شناسی در قرآن، ص ۱۴۴.

۳. همان، ص ۱۴۲.

۴. ابراهیم، ۳۳.

۵. کاویانی، روان‌شناسی در قرآن، ص ۱۷۱.

۶. «فَإِنَّهَا أُمَّكُم وَ لَيْسَ فِيهَا أَحَدٌ يَعْمَلُ خَيْرًا أَوْ شَرًّا إِلَّا وَ هِيَ مُخْبِرَةٌ بِهِ» (علامه مجلسی، بحارالانوار، ج ۷، ص ۹۷).

قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

می‌آموزاند در چرخه‌ی بهروری، در این سرسبز و سرسبز، سبزی و سبزی را در محیطی زندگی می‌کند و از آن تغذیه می‌کند و در آن به گردش و استراحت و کار و امور دیگر می‌پردازد، نمی‌تواند نسبت به آن محیط بی‌تفاوت باشد. همچنین از منظر تعالیم وحی نیز، انسان به بینشی درباره طبیعت می‌رسد که این بینش، عاملی جهت رشد و کمال آدمی است. پس نمی‌توان به سادگی از کنار این موضوع گذشت. تغییر و تبدلات انجام شده در محیط زیست، بازخورد عمل آدمی بر روی طبیعت است که این ارتباط تنگاتنگ آدمی با محیط زیست، آدمی را به فکر می‌اندازد که درباره آن بیشتر بیندیشد.^۱

۱-۵-۴. ارتباط انسان با خالق

مبنای برقراری رابطه‌های انسان، رفع نیازهای او است. همچنان که اگر شخصی از سلامت کامل برخوردار باشد، هرگز سراغ پزشک یا دارو نخواهد رفت. آدمی در طول تاریخ خلقت و آفرینش خود همواره دغدغه رابطه با خدایی متعالی و ازلی را داشته و همیشه خود را تحت تسلط قدرتی نامتناهی می‌دیده است. این میل به پرستش و احساس آرامش از تقدس، میلی است همیشگی که در طول تاریخ، در نهاد انسان‌ها وجود داشته است که البته در دوره‌های مختلف و در میان اقوام مختلف، این نیاز به شکل‌های گوناگون خود را نمایان ساخته است. حقیقت و جان آدمی با نیازهایی از سنخ امور معنوی مواجه است و به دنبال خود، موجب گرایش‌های معنوی در انسان مانند: گرایش به حقیقت‌جویی، کنجکاوی، علت‌یابی، جستجوگری، فضیلت‌خواهی، آرمان‌گرایی و خداجویی می‌گردد. یکی از گرایش‌های بسیار زیبای انسان که مربوط به حقیقت‌اوست گرایش کمال‌طلبی، کمال‌یابی و نزدیکی به سوی کمال مطلق است. انسان حقیقت‌جو، به ارتباط با خدای هستی که کامل مطلق است نیاز دارد.^۲ در قرآن کریم هدف از آفرینش جن و انس این است که با خداوند ارتباط برقرار کنند^۳ و او را عبادت نمایند.^۴

۱. رمضان، رابطه‌ها در اخلاق دینی.

۲. همان، ص ۱۰۱.

۳. «وَبِالْأَشْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ» (ذاریات، ۱۸).

۴. کاویانی، روان‌شناسی در قرآن، ص ۱۴۴.

با گسترش پژوهش‌ها در علوم اجتماعی و رفتاری و سایر علوم مرتبط نظریه‌های متعددی در باب میان‌فردی مطرح شده است. که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۱-۶-۱. نظریه تبادل اجتماعی^۱

نظریه تبادل اجتماعی، توسط هومانس^۲ مطرح شد و بعدها توسط بلاو^۳ و ریچارد امرسون^۴ گسترش یافت.^۵ این نظریه مدلی اقتصادی از رفتار انسان را با یک فرض بنیادی بسیار ساده ارائه می‌دهد؛ فرض را بر این می‌گذارد که روابط میان افراد بر اساس تبادل پاداش‌ها و ارزش‌ها میان آنها پایه‌گذاری می‌شود و اینکه ارضاکنده‌ترین و بادوام‌ترین روابط، آنهایی هستند که دربردارنده بیشترین پاداش‌ها با کمترین مضرات باشد. این نظریه در تمامی انواع روابط به کار می‌رود، مثلاً در رابطه با کارفرما، معلم و دوست. نظرات و ایده‌های اساسی نظریه تبادل اجتماعی طی سال‌های متمادی تعدیل و گسترش یافته است. ساده‌ترین راه مطالعه آن توجه به سه عامل اصلی (سودمندی‌ها،^۶ گزینش‌ها یا شقوق مختلف^۷، سرمایه‌گذاری‌ها)^۸ است که رضایت از یک رابطه را تحت تأثیر قرار می‌دهد.^۹

الف) سودمندی‌ها: هومانس معتقد بود که ما، قبل از وارد شدن در یک رابطه، پاداش‌ها و مضرات گذشته، حال و آینده را سبک‌سنگین و ارزیابی می‌کنیم و اگر آن را سودمند بباییم، رابطه ایجاد خواهد شد. از سوی دیگر اگر آن را مضر و زیان‌ده بدانیم، احتمالاً آغازگر رابطه نخواهیم بود. این قاعده مورد توجه طرفین یک رابطه است.^{۱۰}

1. Social Exchange Theory.

2. Homans.

3. Peter Blau.

4. Richard M. Emerson.

۵. آزاد ارمکی، نظریه‌های جامعه‌شناسی، ص ۲۴۹.

6. Profits.

7. Alternatives.

8. Investments.

۹. عبداللّهی، ظرافت‌های رفتار در روابط انسانی، ص ۴۸.

۱۰. وایر، روش‌های برقراری رابطه با دیگران، ص ۷۷.